

Perry Anderson om västmarxismen

I boken *Om den västerländska marxismen* (första engelska upplagan 1976, den svenska översättningen utgavs av Arkiv 1984) tecknar den brittiska marxisten Perry Anderson marxismens utveckling i ”väst” efter den ryska revolutionen (1917).

De följande två utdragen är hämtade från bokens 1:a del.

I det första utdraget diskuteras mer allmänt bidragen från viktiga marxister. Författaren lägger stor vikt vid Trotskij och arvet från honom, men tar även upp Lukács, Gramsci, Deutscher, Rosdolsky, Mandel m fl.

Det andra utdraget är hämtat från första delens Efterord. Där gör författaren ett försök att närmare granska och kritiskt värdera bidragen från Marx, Lenin och Trotskij. I t ex Trotskij's fall tar författaren upp teorin om ”permanent revolutionen”, samt Trotskij's analyser och teorier om fascismen och utvecklingen av Sovjetunionen.

Det bör betonas att Perry Andersons idéer när det gällde de behandlade frågeställningarna inte är okontroversiella – en del av dem har också debatterats livligt (för ett exempel se lästipset allra sist)

Martin F
4 januari 2015

5. Kontraster och slutsatser

[Ur *Om den västerländska marxismen*, s. 111-122]

Nu tycks emellertid en ny period för arbetarrörelsen randas, och med den slutet på den långa paus av klassaktivitet som skilt teorin från praktiken. Den franska revolten i maj 1968 innebar i det avseendet en avgörande historisk vändpunkt. För första gången på närmare femtio år inträffade en massiv revolutionär resning i den avancerade kapitalismen – i fredstid, under betingelser av imperialistiskt välstånd och borgerlig demokrati. Detta utbrott lämnade det franska kommunistpartiet på efterkälken. I och med det började för första gången de två grundläggande förutsättningarna för den historiska klyftan mellan teori och praktik i Väst-europa att undanröjas. Återkomsten av revolutionära massor utanför ett byråkratiserat partis kontroll gjorde åter en förening av marxistisk teori och proletär klasspraktik *potentiellt* tänkbar. Det visade sig visserligen så småningom att majrevolten inte var någon revolution, och huvudkraften inom det franska proletariatet har varken organisatoriskt eller ideologiskt övergivit PCF [franska kommunistpartiet]. Avståndet mellan revolutionär teori och masskamp avskaffades inte över en maj- eller juninatt i Paris, men det krympte till det minsta hittills i Europa sedan generalstrejken i Turin besegrades under orosåret 1920. Revolten i Frankrike skulle dessutom inte bli en isolerad erfarenhet. De följande åren har i den imperialistiska världen bevittnat en internationell våg av arbetarresningar av ett slag som inte skådats sedan början av tjugotalet. 1969 inledde det italienska proletariatet den största strejkvåg som någonsin noterats i landet; 1972 inledde den brittiska arbetarklassen den mest framgångsrika industrioffensiven i sin historia, en som lamslog landets ekonomi; 1973 gick de japanska arbetarna till sitt hittills mest omfattande angrepp mot kapitalet. År 1974 utsattes den kapitalistiska världsekonomin för sin första stora recession sedan kriget. Chansen för att en revolutionär strömkrets åter skall öppnas mellan marxistisk teori och masspraktik, via industriarbetar-

klassens egen kamp, blir allt större. Följderna av en sådan återförenad teori och praktik skulle bli en omvandling av själva marxismen; ett återskapande av de betingelser som på sin tid frambragte den historiska materialismens grundare.

Under tiden har den serie uppror som majrevolten inledde haft ännu en central betydelse för den historiska materialismens framtidsutsikter i den utvecklade kapitalismen. Västmarxismen från Lukács och Korsch till Gramsci och Althusser, har i många avseenden haft huvudroller i den europeiska vänsterns intellektuella historia efter Stalins seger i Sovjetunionen. Men under denna period har en annan tradition av helt annorlunda karaktär levt kvar och utvecklats ”utanför scenen” för att under och efter den franska urladdningen för första gången få större politisk uppmärksamhet. Det gäller naturligtvis Trotskijs teori och arv. Västmarxismen var som vi har sett hela tiden magnetiskt polariserad mot den officiella kommunismen som den enda historiska inkarnationen av det internationella proletariatet som revolutionär klass. Den accepterade aldrig helt stalinismen men bekämpade den heller aldrig aktivt. Men vilken inställning de olika tankarna än valde att inta, fanns för dem ingen annan effektiv verklighet eller miljö för socialistisk handling. Detta gör att västmarxismen och Trotskijs arbeten tillhör två skilda världar. Ty Trotskijs liv, från Lenins död och framöver, ägnades en praktisk och teoretisk kamp för att befria den internationella arbetarrörelsen från byråkratisk dominans, så att den framgångsrikt skulle kunna störta kapitalismen i världsskala. Trotskijs mest begåvade utveckling av den marxistiska teorin började i landsflykt, sedan han på tjugotalet besegrats i de interna partistriderna inom SUKP och landsförvisats som ett ständigt hot mot den stalinska regimen.¹ Hans nya verk hade sina rötter i ett väldig massuppror – oktoberrevolutionen. Men trotskismen som system hade en fördröjd nedkomst; den daterar sig huvudsakligen till efter revolutionen, då den erfarenhet som gjorde den möjlig redan försvunnit. Därför var Trotskijs första stora arbete i landsflykt – unikt nog för en marxistisk teoretiker av hans format – ett konkret *historiskt* verk. Hans *Den ryska revolutionens historia** (1930) är på många sätt än idag det mest imponerande exemplet på marxistisk historisk litteratur, och det enda där historikerns skicklighet och passion förenats med den politiske ledarens och organisatörens aktivitet och minnen till en väldig rekonstruktion av det förflutna.

Trotskijs nästa prestation var på många sätt ännu mer betydelsefull. Isolerad på en turkisk ö, skrev han en serie texter om nazismens uppkomst i Tyskland, vars kvaliteter som konkreta studier av en *politisk konjunktur* är oöverträffad i den historiska materialismens historia. Lenin själv producerade aldrig något arbete av motsvarande djup och komplexitet inom detta område. Trotskijs arbeten om den tyska fascismen utgör i själva verket den första verkliga marxistiska analysen av en kapitalistisk stat under tjugonde århundradet – den nazistiska diktaturens uppkomst.² Den internationalistiska karaktären i sitt ingripande, som syftade till att beväpna den tyska arbetarklassen inför den dödliga fara som hotade den, behöll han under resten av sitt liv. Förvisad och jagad från land till land, utan fysisk kontakt med proletariatet i någon nation, fortsatte han att producera högtstående politiska analyser av den västeuropeiska situationen. Frankrike, England och Spanien tillhörde de länder han undersökte med en kunskap om de nationella särdragen i deras samhällsformationer som Lenin aldrig uppnådde,

¹ Även om det naturligtvis hade sitt profetiska ursprung i det förrevolutionära verket [Resultat och framtidsutsikter](#).

* Finns på marxistarkivet (i 3 delar): [Ryska revolutionens historia del 1](#) – Red

² Bedömningen kan tyckas paradoxal: vi skall återkomma till den senare. Det är symptomatiskt för det trotskistiska arvets öde att dessa texter om Tyskland inte publicerades i bokform förrän 1970, då den första tyska utgåvan kom. För en engelsk översättning, se *The Struggle against Fascism in Germany*, New York 1971 [svensk översättning: [Kampen mot nazismen i Tyskland](#)].

koncentrerad på Ryssland som han var.³ Slutligen påbörjade han en grundlig och omfattande teori om den sovjetiska statens natur och Sovjets öde under Stalin, dokumenterad och utvecklad med föredömlig behärskning av materialet.⁴ Den historiska vidden av Trotskijs prestationer är än idag svår att inse.

Det finns här inte utrymme för att närmare utreda hur Trotskijs tanke och verk utvecklades senare. En dag måste denna andra tradition – förföljd, baktalad, isolerad och splittrad – studeras i all sin mångfald av underjordiska kanaler och strömningar. Den kanske förvånar de framtida historikerna med sin rikedom. Här får det räcka att kommentera några av Trotskijs arvtagare. De mest begåvade medlemmarna av generationen efter honom tillhörde båda den östeuropeiska intelligentsian, kom från gränstrakterna mellan Polen och Ryssland. Isaac Deutscher (1907-1967) som föddes i närheten av Krakow, var aktiv i det illegala polska kommunistpartiet. Han bröt med Komintern på grund av dess politik vid nazismens makt-tillträde 1933, och kämpade under fem år i en oppositionell trotskistisk grupp inom arbetarklassen i Pilsudskis Polen. Strax före andra världskrigets utbrott avvisade han Trotskijs beslut att organisera en Fjärde international, fördömde försöket att vidmakthålla en politisk enhet av teori och praktik, vilket han nu bedömde som omöjligt, och emigrerade till England.⁵ Där blev han efter kriget historiker och skrev tre stora arbeten om den sovjetiska revolutionens förlopp och resultat, som gjorde honom känd över hela världen. Trots att hans åsikter avvek från Trotskijs kunde kontinuiteten mellan dem i inriktning knappast ha varit större. Trotskij arbetade vid sin död med en bok om Stalins liv; Deutschers första verk var en Stalinbiografi som tog vid där hans företrädare slutat. Därefter skulle Deutschers främsta verk bli en biografi över Trotskij själv.⁶

Hans viktigaste samtida och kollega var också historiker.

Roman Rosdolsky (1898-1967) föddes i Lvov och var en av grundarna till kommunistpartiet i västra Ukraina. Han arbetade under Rjazanovs ledning som korresponderande medlem av Marx-Engelsinstitutet i Wien, och anammade Trotskijs kritik av stalinismens konsolidering i Sovjetunionen och av Kominterns politik gentemot fascismen i Tyskland i början av trettio-talet. Från 1934 till 1938 var han tillbaka i Lvov och arbetade i den lokala trotskiströrelsen i Galizien, samtidigt som han skrev en lång studie över livegenskapens historia i området. Han tillfångatogs under andra världskriget av tyska armén och sattes i koncentrationsläger. Vid frigivningen 1945 emigrerade han till Förenta staterna, där han arbetade som isolerad forskare i New York och Detroit och övergav all direkt politisk verksamhet. Under sin vistelse där skrev han en av de få betydande marxistiska texterna om den nationella frågan i Europa sedan Lenins dagar.⁷ Hans opus magnum var emellertid en lång undersökning i två volymer av Marx' *Grundrisse* och dess relation till *Kapitalet* som publicerades postumt i Västtyskland 1968.⁸ Syftet med hans rekonstruktion av Marx' mogna ekonomiska tänkande var att göra det möjligt för den samtida marxismen att återknyta till den centrala tradition av ekonomisk teori

³ Nu samlade i respektive [Om Frankrike \(1934-36\)](#), [Om Storbritannien](#) och [Trotskij om Spanien](#) (svenska översättningar på marxistarkiv.se). Texterna om Storbritannien daterar sig i allmänhet från tjugotalet, men ovanstående samling saknar några viktiga texter från trettio-talet.

⁴ Framför allt [Den förrådade revolutionen](#), [Sovjetunionens klasskaraktär](#) och [Till marxismens försvar](#).

⁵ För Deutschers tidigare karriär se Daniel Singer "Armed With a Pen", i D Horowitz (ed), Isaac Deutscher, *Man and His Work*, London 1971, s 20-37.

⁶ [Den väpnade profeten](#), 1954, [Den avväpnade profeten](#), 1959, [Den förvisade profeten](#), 1963.

⁷ *Friedrich Engels und das Problem der "Geschichtslosen Völker"*, Hannover 1964. För Rosdolskys biografi, se notisen i *Quatrieme Internationale*, nr 33 (april 1968).

⁸ *Zur Entstehungsgeschichte des Marxschen Kapitals*, Frankfurt 1968.

inom den historiska marxismen, som avbrutits med austro-marxismens slut under mellankrigstiden. Trotskij själv hade till skillnad från de flesta teoretikerna i hans tradition inte skrivit något ekonomiskt verk av mer omfattande slag. Rosdolsky, som inte var ekonom av facket, valde sin inriktning av pliktkänsla mot kommande generationer – han var den ende överlevande av den östeuropeiska kultur som en gång frambringat bolsjevismen och austro-marxismen.⁹ Hans hopp var inte förgäves. Fyra år senare publicerade Ernest Mandel, en belgisk trotskist som varit aktiv i motståndsrörelsen och suttit i nazistisk fångenskap, innan han efter kriget blev en framträdande medlem i Fjärde internationalen, en omfattande studie av *Senkapitalismen*, direkt inspirerad av Rosdolsky.¹⁰ Det var den första teoretiska analysen av det kapitalistiska produktionssättets utveckling i världsskala efter andra världskriget med utgångspunkt i de klassiska marxistiska kategorierna.

Den tradition som utgår från Trotskij har således i väsentliga avseenden varit en kontrast till västmarxismen. Den har koncentrerat sig på politik och ekonomi, inte filosofi. Den har varit konsekvent internationalistisk och aldrig begränsat sig till en enda kultur eller nation. Den har talat ett klart och inträngande språk, och dess finaste prosa (Trotskij och Deutscher) ägde ändå en litterär kvalitet jämbördig med eller överlägsen andra traditioners. Den innehade inte några universitetsposter. Dess medlemmar var jagade och fredlösa. Trotskij dödades i Mexico. Deutscher och Rosdolsky var landsflyktiga, kunde inte återvända till Polen eller Ukraina. Mandel är ännu idag utestängd från Frankrike, Västtyskland och Förenta staterna. Andra namn kunde tillfogas. Priset för att försöka bevara en marxistisk enhet av teori och praktik, även i fall där den så småningom avvisades, var högt. Men vinsten för den framtida socialismen var i gengäld enorm. Idag utgör detta politiskt-teoretiska arv en av de centrala beståndsdelarna i en kommande renässans i internationell skala för den revolutionära marxismen.

De landvinningar arvet omfattar har förstås också begränsningar och svagheter. Trotskijs utveckling av den ryska revolutionens modell till en allmän regel för den underutvecklade världen förblir problematisk; hans analys av Frankrike och Spanien är inte lika säker som den av Tyskland; hans bedömning av andra världskriget, en avvikelse från hans analys av nazismen, var felaktig. Deutschers optimism vad gällde utsikterna till inre reform i Sovjetunionen efter Stalin var ogrundad. Rosdolskys arbeten var mer överblickande än djuplodande. Mandels studie, som kom efter en lång tystnad inom detta område, fick avsiktligt undertiteln ”Ett försök till förklaring”. I allmänhet kunde den marxistiska teorins framsteg inte överskrida de materiella betingelserna för sin egen produktion – den samhällspraktik som den tidens proletariat hade. Kombinationen av påtvingad isolering från den organiserade arbetarklassens huvudstyrkor i världen och frånvaron av revolutionära massuppror i industrikapitalismens centrala länder kunde inte undgå att få återverkningar på den trotskistiska traditionen som helhet. Också den var underkastad konsekvenserna av den långa epoken med historiska nederlag för arbetarklassen i väst. Dess utmaning av tidsutvecklingen, som skilde den från västmarxismen, straffade sig på olika sätt. Betoningen, tvärtemot alla bevis för motsatsen, av den socialistiska revolutionens och den proletära demokratins värde och realitet gjorde att traditionen ofrivilligt fick konservativa drag. Bevarandet av de klassiska läroarna blev viktigare

⁹ ”Författaren är varken ekonom eller filosof till yrket. Han skulle inte ha vågat skriva en kommentar till *Grundrisse* om det idag existerat en skola marxistiska teoretiker som var bättre utrustade för uppgiften - som var fallet under första tredjedelen av detta århundrade. Men den sista generationen framstående marxistiska tänkare föll till största delen offer för Hitlers eller Stalins terror.” *Zur Entstehungsgeschichte*, s 10-11.

¹⁰ *Der Spätkapitalismus (Versuch einer Erklärung)*, Frankfurt 1972; dedikationen till Rosdolsky s 9. (Den utvidgade engelska versionen, London NLB 1975 utelämnar [liksom den svenska, [Senkapitalismen, del 1](#)] den tyska upplagens undertitel).

än utvecklingen av dem. Ett mer vilje- än förnuftsbaserat segertänkande vad gällde arbetarklassens sak och ett katastroftänkande vid analysen av kapitalismen kännetecknade traditionen i dess rutinform. Det kommer att bli nödvändigt att göra ett historiskt bokslut av dess framgångar och felsteg. En systematisk, kritisk värdering av det arv som Trotskij och hans efterträdare efterlämnat, jämförbar med den som nu potentiellt är tillgänglig för västmarxismen, borde ha kommit för länge sedan. Samtidigt har den internationella klasskampens tillväxt sedan slutet av sextioalet för första gången efter vänsteroppositionens nederlag i Ryssland börjat skapa objektiva möjligheter för att de politiska idéer som förbinds med Trotskij åter skall dyka upp inom centrala områden av arbetarklassens debatt och verksamhet. Om och när detta inträffar, kommer värdet av dem att bedömas inom den bredare ram som utgörs av den proletära masspraktiken.

Temperaturförändringen sedan sextioalets slut har emellertid också haft effekter på västmarxismen. En eventuell återförening av teori och praktik i en revolutionär massrörelse, fri från byråkratiska band, skulle innebära slutet för denna tradition. Den kommer att utplånas som historisk form när den skilsmässa som skapade den har övervunnits. Man kan idag se preliminära tecken i den riktningen, men processen är långt ifrån fullbordad. Den nuvarande perioden är fortfarande en övergångsperiod. De stora kommunistpartierna på den europeiska kontinenten, som hela tiden har varit ett underliggande kraftfält för västmarxismen, har långt ifrån försvunnit. Deras dominans inom sina nationella arbetarklasser har inte minskat nämnvärt, även om deras rykte som revolutionära organisationer har försvagats bland intelligentsian. Många av västmarxismens största teoretiker är nu döda. De som lever vidare har hittills visat sig oförmögna att svara på de nya konjunkturen som skapats efter majupproret i Frankrike med någon motsvarande utveckling av sina teorier. I de flesta fall är deras intellektuella bana troligen slut. Bland den yngre generation som formats under inflytande av denna tradition har det skett en förskjutning mot ett större intresse för ekonomisk och politisk teori, bort från företrädarnas filosofiska forskningsområde.¹¹ Denna förskjutning har emellertid ofta åtföljts av ett enkelt byte av referensram från den sovjetiska till den kinesiska kommunismen. Utbytet av Sovjetunionen mot den organisatoriskt och ideologiskt vagare ledstjärnan Kina har annars medverkat till att bevara västmarxismens outtalade politiska osjälvständighet. Den mer eller mindre direkta övergång från den ena till den andra som några av den äldre generationens teoretiker – Althusser och Sartre – gjort, är bara en bekräftelse på kontinuiteten i den strukturella släktskapen.¹² Någon fundamentalt ny utveckling är otänkbar inom västmarxismen så länge som den kontinuiteten består. Traditionens äldre återstående teoretiker kommer i vilket fall som helst antagligen att nöja sig med filosofiska upprepningar. Hur det blir med deras elever är naturligtvis svårare att förutsäga.

Hur det än kommer att gå för den i dess ursprungliga utbredningsområde, har den västmarxism som uppkommit i Tyskland, Frankrike och Italien under de allra senaste åren fått stort insteg i nya delar av den kapitalistiska världen – framför allt i de anglosaxiska och nordiska länderna. Följderna av denna spridning är omöjliga att förutse. Ingen av nationerna har haft någon stark kommunistisk rörelse, och ingen har hittills i någon större utsträckning producerat bidrag till den marxistiska teorin. Vissa har emellertid inhemska tillgångar att falla tillbaka på. Särskilt i England har arbetarklassen industriellt förblivit en av de mäktigaste i världen och den marxistiska *historieskrivningen* är troligen överlägsen något annat lands. Den

¹¹ De viktigaste verken av denna typ är Nicos Poulantzas *Politisk makt och sociala klasser*, Coeckelberghs 1970, och *Fascism och diktatur*. Coeckelberghs 1973.

¹² Maoismens natur och inflytande faller utom ramen för denna framställning. En ingående diskussion av denna kommer att bli nödvändig i ett annat sammanhang.

allmänna marxistiska kulturens relativt moderata omfattning i detta område är något som förvånansvärt snabbt kan förändras. Ty lagen om den ojämna utvecklingen styr också teorins tempo och spridning: den kan på jämförelsevis kort tid omvandla efterblivna länder till ledande genom att dra nytta av de sentillkommas fördelar. I vilket fall som helst vågar man påstå, att *intill dess att* marxismen lärt sig behärska terrängen i Förenta staterna och England – länderna med den rikaste respektive äldsta arbetarklassen i världen – kommer den inte att ha mätt sina krafter med alla de problem som kapitalets civilisation ställer den inför under senare hälften av nittonhundratalet. Tredje internationals misslyckande att ens under Lenins dagar vinna fotfäste i de anglosaxiska länderna, då USA och Storbritannien var världskapitalismens största centra, visar hur *ofullständig* den historiska materialismen var mitt under sin höjdpunkt som levande revolutionär teori. Idag återstår det fortfarande att lösa de vetenskapliga problem som det kapitalistiska produktionssättet, när det är som starkast snarare än som svagast, uppställer för socialismen. Marxismen har i det avseendet ännu inte fullgjort sina svåraste uppgifter, och kan knappast göra det förrän den gjort sig hemmastadd i den anglosaxiska världens välutvecklade bastioner.

Ty efter västmarxismens långa, slingrande omväg återstår fortfarande de frågor som Lenins generation lämnade obesvarade, och som blev omöjliga att besvara på grund av brytningen mellan teori och praktik under Stalins epok. De ligger inte inom filosofins område. De gäller de centrala ekonomiska och politiska problem som dominerat världshistorien under de sista femtio åren. Det finns här bara utrymme för en kort uppräkningslista av dem: Först och främst, vilken är den verkliga strukturen och karaktären hos den *borgerliga demokrati* som i de utvecklade länderna blivit normal modell för kapitalistisk makt? Vilken typ av *revolutionär strategi* är kapabel att störta denna historiska statsform, så olik den tsarryska? Vilka skulle sedan den *socialistiska demokratis* institutionella former vara i väst? Den marxistiska teorin har knappast berört dessa tre frågor i deras inbördes sammanhang. Vilken betydelse och ställning har nationen som social enhet i en klassdelad värld? Och, framför allt, vad är det för komplicerade mekanismer hos nationalismen som under de senaste tvåhundra åren gjort den till ett massfenomen av naturkraftens styrka? Inget av dessa problem har fått något tillfredsställande svar allt sedan Marx' och Engels' dagar. Vilka är de *nutida rörelselagarna hos kapitalismen* som produktionssätt? Finns det nya former av *kriser* specifika för dem? Vilken är *imperialismens* egentliga konfiguration som internationellt system för ekonomiskt och politiskt herravälde? Arbetet med dessa frågeställningar har just påbörjats, i ett landskap som kraftigt förändrats sedan Lenins och Bauers dagar. Och slutligen: Vilka grundläggande egenskaper och dynamiska lagar styr de *statsbyråkratier* som utvecklats ur de socialistiska revolutionerna i de efterblivna länderna, både vad gäller *likheter* och *skillnader* mellan dem? Hur kunde det komma sig att den proletära demokratis krossande efter revolutionen i Ryssland kunde följas av revolutioner *utan proletär demokrati från början* i Kina och på andra håll; vilka är de bestämda gränserna för en sådan process? Trotskij inledde analysen av den förra frågeställningen, men levde inte länge nog för att uppleva den senare. Det är dessa problem som utgör den största utmaningen för den historiska materialismen idag. Förutsättningarna för att kunna lösa dem är, som vi har sett, att det uppstår en revolutionär massrörelse, fri från organisatoriska bojor, i den industriella kapitalismens hemländer. Först då blir det möjligt med en ny enhet av socialistisk teori och proletär praktik, som är kapabel att ge marxismen styrka nog att producera den kunskap som idag saknas. De former som denna framtida teori kommer att ta sig är omöjliga att förutsäga, liksom bärarna av dem. Det vore ett misstag att tro, att de nödvändigtvis måste upprepa de klassiska modellerna. Praktiskt taget alla den historiska materialismens framträdande teoretiker, från Marx och Engels själva till bolsjevikerna,

från austromarxismens till västmarxismens ledarfigurer, har varit intellektuella från de besuttna klasserna, och oftast av högborgerligt ursprung.¹³ Gramsci är den ende som kom från en fattig familj, men också han var född långt från proletariatet. Det är omöjligt att ur världshistoriskt perspektiv inte i detta mönster se en viss omognad hos den internationella arbetarklassen som helhet. Det räcker med att påminna sig konsekvenserna för oktoberrevolutionen av det gamla bolsjevikiska gardets svaghet: en politisk ledning som till övervägande del kom från den ryska intelligentsian och tog ledningen över en fortfarande oskolad arbetarklass; den lätthet med vilken såväl det gamla gardet som den proletära förtruppen utplånades av Stalin på tjugotalet hade säkert samband med den sociala klyftan mellan dem. En arbetarrörelse som uppnår en varaktig frigörelse kommer inte att upprepa denna kluvenhet. Gramscis ”organiska intellektuella”, som genererats inom proletariatets egna led, har ännu inte fått den strukturella roll i den revolutionära socialismen som han tillskrev dem.¹⁴ De extremt esoteriska former som karakteriserat västmarxismen var enligt Gramsci symptomatiska för ”traditionella intellektuella”, i en tid då kontakten mellan socialistisk teori och proletär praktik var liten eller obefintlig. Men i det långa loppet skulle den marxistiska teorins framtid ligga hos intellektuella som härstammar från den imperialistiska världens industriarbetarklasser, allt eftersom deras kulturella styrka och självtillit ökade.

Det sista ordet går till Lenin. Hans berömda yttrande att ”utan revolutionär teori kan det inte finnas någon revolutionär rörelse” citeras ofta och med rätta. Men han skrev också, och med samma rätt: ”Den korrekta revolutionära teorin ... får sin slutgiltiga form först i intim förbindelse med en sann revolutionär massrörelsens praktiska verksamhet”.¹⁵ Varje beståndsdel är här viktig. En revolutionär teori kan utvecklas i relativ isolering – av Marx på British Museum, av Lenin i Zürich – men den kan bara få sin *korrekta* och *slutliga* form i förbindelse med arbetarklassens egen kollektiva kamp. Enbart formell partitillhörighet, av en typ som blivit vanlig i nutida historia, räcker inte för att skapa en sådan länk. En intim förbindelse med proletariatets praktiska verksamhet är nödvändig. Inte heller är det tillräckligt att vara aktivist i en liten revolutionär grupp: det måste finnas en förbindelse med *verkliga* massor. Förbindelser med en massrörelse är inte nog, för den kan vara reformistisk; det är bara när massorna *själva är revolutionära* som teorin kan fullgöra sin enastående uppgift. Dessa fem betingelser för en framgångsrik utveckling av marxismen har efter andra världskriget inte förelegat någonstans i den avancerade kapitalistvärlden. Utsikterna för att de skall återkomma ökar nu äntligen. När en sant revolutionär rörelse föds i en mogen arbetarklass kommer teorins ”slutgiltiga form” inte att ha någon exakt förebild. Allt som kan sägas är, att när massorna själva talar kommer teoretikerna – av den typ som under de senaste femtio åren producerats i väst – nödvändigtvis att vara tysta.

¹³ Den konventionella beteckningen ”småborgerliga intellektuella” är inte tillämplig för de flesta av dem som behandlats ovan. Många kom från förmögna fabriker, köpmän och bankmän (Engels, Luxemburg, Bauer, Lukács, Grossman, Adorno, Benjamin, Marcuse, Sweezy); godsägare (Plechanov, Mehring, Labriola); advokater eller tjänstemän (Marx, Lenin).

¹⁴ Den kanske främste socialistiske tänkaren som hittills kommit från den västerländska arbetarklassen har varit en engelsman, Raymond Williams. Ändå är Williams' arbeten inte marxistiska, trots att de överensstämmer med västmarxismens mönster i sin typiska estetiska och kulturella inriktning. Men dess klasshistoria, som ständigt var närvarande i Williams' skrifter, har givit dem kvaliteter som saknas i det övriga samtida socialistiska författarskapet, och som kommer att bli en del av en framtida revolutionär kultur.

¹⁵ [”Vänsterismen” – kommunismens barnsjukdom](#)

Efterord

[Ur *Om den västerländska marxismen*, s. 127-138]

... Det är delvis just det faktum att en samlad historisk kunskap om det förflutna var otillgänglig för de första generationerna marxister, då de levde mitt i det, som idag tillåter och uppmuntrar till en ny vetenskaplig granskning av deras arbete.

Den klassiska marxismen borde med andra ord underkastas samma rigorösa granskning och kritiska utvärdering som den efterklassiska tradition som härstammar från den. Det mod och den tillförsikt som krävs för ett sådant företag är mycket större än när det gäller västmarxismen, om man betänker den respekt med vilken nästan alla seriösa socialister har behandlat den historiska materialismens klassiska mästare, och frånvaron hittills av all intellektuell kritik av dem som förblev revolutionära i sin politiska inställning. Stor respekt är emellertid förenlig med stor klarsyn. Studiet av den klassiska marxismen kräver idag en kombination av vetenskaplig insikt och skeptisk ärlighet som det ännu inte fått. Under efterkrigstiden har de bästa och mest originella verken inom detta område vanligen tagit form av utstuderade omtolkningar av kanoniska texter eller författare, Marx, Engels eller Lenin, för att tillbakavisa konventionella uppfattningar i en annan tolkning, ofta i syfte att bekämpa borgerlig kritik eller misstolkningar av marxismen som sådan. Idag är det nödvändigt att överge denna praktik och istället gå vidare och granska trovärdigheten i själva de klassiska marxistiska texterna, och inte utgå från att de nödvändigtvis är sammanhängande eller korrekta. En av de viktigaste uppgifterna för våra dagars socialister är kanske i själva verket att ta fram den klassiska marxismens viktigaste teoretiska svagheter, att förklara deras historiska orsaker och rätta till dem. Förekomsten av fel är något som utmärker alla vetenskaper; att låtsas som om sådana inte existerar bidrar enbart till att diskreditera den historiska materialismens anspråk att vara en sådan. Om man, som brukligt är, skall jämföra Marx med Kopernikus eller Galileo, bör jämförelsen tas på allvar: ingen inbillar sig idag att de senares arbeten är utan avgörande fel och motsägelser. Själva deras ställning som den moderna astronomins eller fysikens pionjärer är i sig en garanti för att de oundvikligen gjort misstag vid sin utveckling av en ny vetenskap. Samma sak måste *a priori* gälla för marxismen. De centrala problem som återfinns i marxismens klassiska texter kan inte utvecklas här. Men att enbart uttrycka den formella nödvändigheten av detta, utan specificering, vore föga mer än en pietetsfull gest. Därför följer här avslutningsvis en uppräknig av några viktiga områden där den klassiska marxismens arv verkar otillräckligt eller otillfredsställande. De kommentarer som görs utger sig självfallet inte för att vara någon utförlig behandling av de berörda frågeställningarna. De är enbart antydningar av problem som måste undersökas i annat sammanhang. Av praktiska skäl kommer de att begränsas till den klassiska traditionens särklassiga trio Marx, Lenin och Trotskij.

Det storslagna i Marx' samlade prestation behöver inte upprepas här. Det var förvisso själva vidden i hans allmänna framtidsversion som i viss mening förorsakade de lokala synvillorna i hans beskrivningar av sin samtid. Marx hade inte kunnat förbli så politiskt och teoretiskt central för det senare nittonhundratalet, om han inte tidvis varit i otakt med det sena artonhundratalet i vilket han levde. Hans misstag kan sägas ha varit det typiska priset för hans förtutseende. Det är summan av den vetenskapliga kunskap som nu är tillgänglig om kapitalismens historia – så mycket större än den som stod till hans förfogande – som möjliggör för den historiska materialismen av idag att överskrida honom. Det finns i det avseendet tre områden, där Marx' verk sett ur ett nutida perspektiv framstår som osäkra i

centrala avseenden.

(1) Det första är hans behandling av den kapitalistiska staten. Hans tidiga arbeten började faktiskt beskriva strukturerna i det som senare skulle bli den borgerliga demokratin, innan den existerade någonstans i Europa men på en mycket abstrakt och filosofisk nivå. Sedan gjorde han, åren 1848-50, en konkret historisk studie av den speciella diktaturstat som skapats av Napoleon III i Frankrike – hans enda sådana företag. Därefter analyserade han aldrig direkt den engelska parlamentsstaten där han kom att leva under sitt återstående liv. På sin höjd tenderade han oegentligt att generalisera ”bonapartismen” som den typiska formen för den moderna borgerliga staten – till följd av sina politiska erfarenheter av dess kontrarevolutionära roll 1848. Han var följaktligen oförmögen att analysera tredje republiken i Frankrike, då den uppstod efter nederlaget 1870. Slutligen tycks hans upptagenhet av den ”militaristiska” bonapartismen fått honom att underskatta den repressiva kapaciteten hos de ”pacifistiska” staterna England, Holland och Amerika, och han tycktes ibland tro att socialismen i dessa stater kunde uppnås med enbart fredliga medel, genom val. Resultatet blev under alla omständigheter att Marx aldrig producerade någon sammanhängande eller jämförande beskrivning av den borgerliga klasstatens politiska strukturer. Det finns en tydlig klyfta mellan hans tidiga politiskt-filosofiska skrifter och hans senare ekonomiska.

(2) Besläktat med detta misstag tycks ha varit hans bristande förståelse av mycket av karaktären hos den senare epok under vilken han levde. Även om Marx var ensam i sin livstid om att förstå det kapitalistiska produktionssättets ekonomiska dynamik efter 1850, som skulle omvandla världen, tycks han aldrig ha noterat den stora förändring av det internationella statssystemet som åtföljde den. Nederlagen 1848 verkar ha övertygat Marx om att borgerliga revolutioner inte längre kunde inträffa, på grund av den fruktan som kapitalet överallt hyste för arbetarna (därav förräderierna i Frankrike och Tyskland samma år). I själva verket skedde under hans återstående liv en följd av framgångsrika kapitalistiska revolutioner i Tyskland, Italien, USA, Japan med flera länder. Alla dessa ägde rum under nationalismens, inte demokratins banér. Marx antog att kapitalismen så småningom skulle uppluckra och avskaffa nationaliteten i utbyte mot en ny universalism; men i själva verket förstärkte dess utveckling nationalismen. Hans oförmåga att uppfatta detta resulterade i en rad allvarliga politiska misstag under 1850- och 60-talen, då de mest dramatiska händelserna i den europeiska politiken alla var förknippade med nationalistisk kamp. Därför hans fientlighet gentemot enandet i Italien, hans ointresse för bismarckismen i Tyskland, hans prisande av Lincoln i USA och positiva inställning till ottomanismen på Balkan (det senare på grund av den andra ”anakronistiska” föreställningen från 1848; hans fruktan för Ryssland). En central teoretisk tystnad kring nationernas och nationalismens natur överlämnades, med mycket allvarliga konsekvenser, åt senare generationer socialister.

(3) Den ekonomiska arkitekturen i själva *Kapitalet*, Marx' största verk, är inte heller immun mot invändningar. Den viktigaste gäller hans värdeteori. Frånsett de svårigheter som uppstår då han utesluter knappheten som påverkande faktor (jfr Ricardo) återstår problemet att bestämma själva arbetsinsatsen (jfr Sraffa), och framför allt den hittills så besvärande svårigheten att omvandla den senare till priser som kvantifierbart medium (i motsats till de vanliga normerna för vetenskaplighet och den konventionella jämförelsen av mervärdets upptäckt med syrets). En annan besvärlig aspekt på hela värdeteorin är distinktionen mellan produktivt och improduktivt arbete, som trots sin centrala ställning i teorin aldrig teoretiskt kodifierats eller empiriskt fastställts av Marx eller hans efterträdare. De mest förhastade slutsatser som systemet i *Kapitalet* gav upphov till, är det allmänna teoremet om den fallande

profitkvoten och uppfattningen om en ständigt ökande klasspolarisering mellan bourgeoisin och proletariatet. Ingetdera har hittills bekräftats. Det förra förutsatte ett ekonomiskt sammanbrott för kapitalismen genom dess inneboende mekanismer, den andra ett socialt sammanbrott, om inte genom en utarmning av proletariatet så genom att en omfattande industriarbetarklass av produktiva arbetare slutligen skulle ha enorm övervikt över en liten borgarklass, med få eller inga mellanliggande grupper. Själva frånvaron av någon egentlig politisk teori hos den sene Marx kan således ha ett logiskt samband med en latent katastroflära i hans ekonomiska teori, som gjorde utvecklingen av den förra överflödigt.

Fallet Lenin ställer oss inför en annan uppsättning problem, för till skillnad från Marx och Engels var Lenin inte bara upphovsman till en egen teori, utan också konstruktör av en politisk praktik som så småningom organiserade en socialistisk revolution och skapade en proletär stat. Relationerna mellan hans teori och praktik är således lika viktiga som dem mellan de teoretiska teserna. Huvudproblemet som hans liv och arbete tycks ställa är alltså de som gäller den proletära demokratin (i parti och stat) och den borgerliga demokratin (i väst och öst).

(1) Lenins ursprungliga teori i *Vad bör göras?* om ett ultracentraliserat, nyjakobinskt parti, byggde uttryckligen på distinktionen mellan den underjordiska situationen i ett autokratiskt Ryssland och legaliteten i ett konstitutionellt Tyskland. Den anpassades något efter massupp- roren som ägde rum under revolutionen 1905-06, men reviderades eller modifierades aldrig officiellt. Efter sovjeternas återkomst 1917 blev Lenin övertygad om att arbetarråden var den nödvändiga revolutionära formen för proletär makt, i kontrast till de allmänna formerna för kapitalistisk makt i Europa, och han åstadkom den första verkliga utvecklingen av den marxistiska politiska teorin genom sin berömda tolkning av arbetarråden i *Staten och revolutionen*. Men varken då eller senare sammanlänkade eller integrerade Lenin sin partilära med skildringen av sovjeterna, i Ryssland eller någon annanstans. Hans texter om partiet nämner inte sovjeterna och texterna om sovjeterna nämner inte partiet. Det möjliggjorde en extremt snabb omvändning, från den radikala sovjetdemokratin i Staten och revolutionen till det radikala partiauktoritära systemet i den faktiska ryska staten efter inbördeskrigets början. Lenins tal efter inbördeskriget noterar sovjeternas nedgång men utan större intresse eller allvarligare sorg. Hans recept för att återuppliva den proletära demokratin mot den chauvinistiska sovjetiska byråkratin innebar endast smärre interna förändringar i partiet, inte inom klassen eller landet. Det finns ingen hänvisning till sovjeterna i hans politiska testamente. Det teoretiska misslyckande som skymtar här kan sättas i samband med de praktiska misstag som begicks av Lenin och bolsjevikerna under och efter inbördeskriget vid utövandet och rättfärdigandet av politiskt förtryck av oppositionen, något som troligen kommer att visa sig ofta ha varit onödigt och skadligt när de marxistiska historikerna noggrant studerat saken.

(2) Lenin inledde i *Vad bör göras?* sin bana genom att erkänna den grundläggande historiska skillnaden mellan Väst- och Östeuropa. Vid senare tillfällen (framför allt i *Radikalismen*) återkom han till den igen. Men han gjorde den aldrig på allvar till föremål för någon marxistisk politisk analys. Det är anmärkningsvärt att hans kanske främsta verk, *Staten och revolutionen*, är fullständigt generellt i sin diskussion av den borgerliga staten – den kunde befinna sig var som helst i världen enligt hans sätt att beskriva den. I själva verket var den ryska stat som just utplånats av februarirevolutionen helt annorlunda än de tyska, franska, engelska eller amerikanska staterna som de citat av Marx och Engels, vilka Lenin förlitade sig på, gällde. Genom att inte tydligt avgränsa den feodala autokratin från en borgerlig demokrati skapade Lenin bland senare marxister ofrivilligt en ständig förvirring, som i praktiken

hindrade dem från att någonsin utveckla en sammanhängande revolutionär strategi för västvärlden. En sådan kunde bara ha gjorts på grundval av en direkt och systematisk teori om den representativa borgerligt-demokratiska staten i de utvecklade kapitalistiska staterna, och av dess specifika kombinationer av tvång och samtycke som var så främmande för tsarismen. Den praktiska konsekvensen av denna teoretiska blockering blev Tredje internationalens oförmåga att under tjugotalet få någon massförankring i den moderna imperialismens största centra – England och USA. I dessa samhällen krävdes en annan typ av parti och strategi, men skapades inte. Lenins ekonomiska arbete om *Imperialismen*, som när det skrevs (1916) var ett stort framsteg, förblev inte desto mindre rent deskriptivt och tenderade efter kriget att hävda att den moderna kapitalismen var oförmögen att återhämta sig från sina skador, vilket officiellt kom till uttryck i otaliga kominterndokument. Än en gång medverkade således en underförstådd ekonomisk katastroflära till att avhålla socialistiska aktivister från det svåra arbetet att utveckla en politisk teori för de statsstrukturer som de mötte i väst.

Någon seriös teoretisk utvärdering av Trotskijs verk har ännu inte gjorts. Deutschers biografi, som antagligen är den mest lästa över någon revolutionär, har märkligt nog inte följts av någon jämförbar studie över Trotskijs tänkande – kanske delvis på grund av att just biografins meriter dolt nödvändigheten av en sådan. Trotskijs insats som är närmare dagens politiska polemik än någon annan av de klassiska traditionernas teoretiker kräver en balanserad och ärlig analys som den hittills inte bestått. De centrala svårigheterna hans verk inrymmer är bland annat följande:

(1) Föreställningen om ”den permanenta revolutionen” framfördes av Trotskij för att förklara och förutsäga den ryska revolutionens förlopp. Den visade sig vara riktig. Ingen borgerlig revolution inträffade i Ryssland; ingen mellanliggande kapitalistisk stabilisering utvecklade sig; ett arbetaruppror installerade den proletära staten inom några månader efter tsarismens fall, och denna stat misslyckades att bygga socialismen så snart den isolerats till ett land. Men efter 1924 generaliserade Trotskij sitt mönster för den ryska revolutionen till att gälla hela den koloniala och ex-koloniala världen, och hävdade därefter att ingen framgångsrik borgerlig revolution kunde äga rum i ett efterblivet land, och att ingen stabiliserad kapitalistisk utvecklingsfas kunde existera före en proletär revolution. De två landvinningar som ansågs omöjliga att klara av för en kolonial bourgeoisie var att uppnå nationell självständighet och lösa bondefrågan. Den historiska erfarenheten efter kriget skulle visa sig mer tvetydig. Den algeriska revolutionen verkar motsäga det tidigare påståendet, den bolivianska det senare. Ett tredje kriterium som inte så ofta nämns var upprättandet av en representativ (parlamentarisk) demokrati; den indiska unionens trettioåriga existens antyder att också det är möjligt. Man kan naturligtvis invända att inget ex-kolonialt land någonsin har uppfyllt alla tre kriterierna, eller att verklig självständighet, lösning av bondefrågan eller demokrati aldrig inträffat i något land, på grund av den roll som imperialism, utsugning och korrruption spelat i dem. Men varje försök att utvidga kriterierna för en borgerlig revolution i den riktningen tenderar antingen att göra teorin om den permanenta revolutionen till en tautologi (endast socialismen kan definitionsmässigt fullständigt undandra ett land från världsmarknaden och lösa bondeklassens alla problem), eller kräva villkor som inte ens skulle ha uppfyllts av de utvecklade kapitalistiska länderna själva (och för vilka det till exempel tog århundraden att uppnå borgerlig demokrati, med många regressioner liknande dem i dagens Indien). Teorin om ”den permanenta revolutionen” måste därför betraktas som hittills obekräftad i egenskap av allmän teori. Dess svårigheter kan kanske bero på att den är en bokstavlig härledning ur en Marx-text från 1850. Kanonisk trohet mot Marx av den typen kan knappast någonsin vara en garanti för vetenskaplig korrekthet.

(2) Trotskij's skrifter om fascismen är den enda direkta och utvecklade analysen av den moderna kapitalistiska staten i hela den klassiska marxismen. Fastän de är överlägsna allt som Lenin gjort, behandlar de icke desto mindre en form av borgerlig stat som visat sig vara atypisk, hur historiskt framträdande den än var vid den tidpunkten. För att skapa en särskild teori om den fascistiska staten som den dödligaste fienden för varje arbetarklass måste Trotskij naturligtvis lämna element till en motteori om den borgerligt-demokratiska staten, och därigenom upprätta en skillnad mellan de båda. Det finns således mer substantiella beskrivningar av den borgerliga demokratin i hans skrifter än i någon av hans föregångares. Trotskij utarbetade emellertid aldrig någon systematisk analys av den. Bristen på en sådan teori tycks ha fått tydliga konsekvenser för hans politiska bedömningar efter nazismens seger. Där till exempel hans analys av Tyskland betonade vikten av att vinna över småborgarklassen till ett förbund med arbetarklassen (han citerar fronten mot Kornilov i Ryssland), avfärdar han i sin analys av folkfronten i Frankrike den lokala småborgarklassens traditionella organisation, Radikala partiet, som ett "demokratiskt imperialistparti" som i princip borde uteslutas ur varje antifascistiskt förbund. Samma förändrade inställning återfinns i hans artiklar om inbördeskriget i Spanien, om än med vissa inskränkningar och tillrättalägganden. När så andra världskriget började, fördömde Trotskij den internationella konflikten som enbart en inomimperialistisk upprepning av första världskriget, där arbetarklassen inte skulle välja sida – trots den enas fascistiska och den andras borgerligt-demokratiska karaktär. Denna inställning försvarades med försäkringen att eftersom hela den imperialistiska världen ändå sedan trettioalet gick mot ekonomisk katastrof, hade de två kapitalistiska statsformerna upphört att vara av praktisk betydelse för arbetarklassen. Misstagen i denna teoretiska utläggning är uppenbara. Trotskij's egna tidigare skrifter om Tyskland är det bästa tillbakavisandet av hans senare analyser av kriget. Så snart Sovjet hade angripits av Tyskland skulle han självfallet ha ändrat inställning till världskonflikten. Men den ekonomiska katastroflära som tycks ha legat till grund för misstagen i slutfasen var konstant närvarande hos Tredje internationals från Lenin och framöver, och hämtade som vi sett sin yttersta auktoritet hos Marx.

(3) Trotskij var den förste marxist som utvecklade en teori om arbetarstatens byråkratisering. Hans skildring av Sovjet på trettioalet är fortfarande mästerlig med alla mått mätt. Men alla de implikationer och paradoxer som uppstod ur föreställningen om en "arbetarstat" som systematiskt förtryckte och exploaterade arbetarklassen blev, kanske oundvikligen, aldrig ordentligt utforskade av honom. Framför allt kunde teorin så som han utformade den inte förutsäga eller förklara uppkomsten av nya stater av samma typ, där det varken fanns ett motsvarande industriproletariat (Kina) eller en jämförbar social revolution underifrån (Östeuropa), men där ändå ett liknande historiskt system skapades – utan föregående degenerering. Den senare polemiken om räckvidden av begreppet "stalinism" skulle återspegla denna svårighet. Ett ytterligare problem med Trotskij's allmänna teori om den byråkratiserade arbetarstatens natur låg i hans uppfattning att en "politisk revolution" med våld var nödvändig för att upprätta den proletära demokratin, där denna avskaffats av en ämbetsmannakast. Detta perspektiv har hittills upprepade gånger bekräftats av utvecklingen i Sovjetunionen, tvärtemot förhoppningarna hos sådana som Deutscher, som trodde på möjligheten av en gradvis och fredlig reform av det byråkratiska styret uppifrån. Men förutsättningen var uppenbarligen att det existerat en ursprunglig proletär demokrati som konfiskerats och därmed kunde återupprättas i en snabb politisk revolt. I Kina, Vietnam och Kuba har begreppet "politisk revolution" historiskt sett emellertid verkat mycket mindre övertygande, på grund av att där inte funnits några sovjeter att återupprätta. I dessa stater uppstår med andra ord svårigheten att "fastställa" den period då en politisk revolution är att betrakta som ett lägligt och icke-utopiskt mål. Trotskij lämnade få

anvisningar om hur det skulle inträffa ens i Ryssland. Det har praktiskt taget inte förekommit någon diskussion av hur den skulle kunna genomföras i Kina eller Kuba. Några av de viktigaste problemen som rör föreställningen om en ”arbetarstat” eller ”politisk revolution” är således fortfarande olösta.

Detta är några av de problem som reser sig vid ett studium av den klassiska litteraturen om den historiska materialismen. Att notera dem innebär inte att brista i respekt mot dess största tänkare. Det vore absurt att föreställa sig att Marx, Lenin eller Trotskij framgångsrikt skulle ha löst alla sin tids problem – för att inte tala om alla dem som uppstod senare. Att Marx inte kunde tyda nationalismens gåta, att Lenin inte belyste den borgerliga demokratin, att Trotskij inte förutsåg revolutioner utan sovjeter är vare sig anledning till förvåning eller kritik. Vidden av deras prestationer krymper inte av en förteckning över deras försummelse och misstag. Eftersom den tradition de representerar hela tiden ägnade sig åt politiska och ekonomiska strukturer på ett sätt som västmarxismen med sin typiskt filosofiska orientering aldrig gjort, framstår dessa frågeställningar på nytt som allmängiltiga problem för varje socialistisk aktivist i våra dagars värld. Vi har vid det här laget sett hur många och efterhängsna de är. Vilken är den borgerliga demokratis konstitutiva natur? Vilken är den nationella statens funktion och framtid? Vilken är den historiska betydelsen av en arbetarstat utan arbetardemokrati? Hur kan en socialistisk revolution genomföras i de utvecklade kapitalist-länderna? Hur kan internationalismen göras till en genuin vana, inte bara ett vackert ideal? Hur kan man undvika de tidigare revolutionernas öde i de ex-koloniala länderna? Hur kan etablerade system av byråkratiskt privilegievälde och förtryck angripas och störtas? Hur ser den äkta socialistiska demokratin ut? Det är några av de obesvarade problem som är mest akuta för den marxistiska teorin i dag.

Lästips

Mera om Perry Andersons syn på Trotskij, se [Debatt: Trotskij och stalinismen](#)